

Solska a Rybicka proti Polsku, rozsudek ze dne 20. 9. 2018 - Památka na zesnulého jako součást práva na soukromý a rodinný život: opravný prostředek proti nařízení pitvy a exhumace

Stěžovatel: Solska a Rybicka

Žalovaný stát: Polsko

Číslo stížnosti: 30491/17 a 31083/17

Datum: 20.09.2018

Článek Úmluvy: čl. 8

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: dostupnost zákona, neodkladný/neopakovatelný úkon, předvídatelnost zákona, respektování rodinného života, respektování soukromého života, účinné vyšetřování, účinný právní prostředek nápravy

Český právní řád: čl. 7 odst. 1 Listiny základních práv a svobod
§ 115 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád

Významnost: 1

Památka na zesnulého jako součást práva na soukromý a rodinný život: opravný prostředek proti nařízení pitvy a exhumace

Autorský komentář:

Případ Solska a Rybicka staví na obzvláště citlivém skutkovém pozadí. Poprvé, stížnost se týká nešťastné nehody, při které zahynula velká část představitelů státu. Podruhé, k Evropskému soudu pro lidská práva se dostala v čase, kdy řada polských stěžovatelů poukazuje na ohrožení nezávislosti polské justice a Soud konstantně čelí námitkám, že rozhodování polských soudů nenaplnuje podmínky čl. 6 Úmluvy. S podobnou námitkou se mj. na ESLP obrátily i stěžovatelky Solska a Rybicka. ESLP se nicméně tímto rozměrem stížnosti odmítl zabývat, což je ještě výrazněji podtrženo souhlasným stanoviskem soudce Eickeho.

Z právního hlediska je věc zajímavá střetem dvou zájmů chráněných Úmluvou. Na jednu stranu procesní větev čl. 2 Úmluvy zavazuje stát a jeho orgány provést účinné vyšetřování úmrtí. Tento rozměr se stal podkladem rozhodování polského státního zástupce za situace, kdy polské elity zpochybnily kvalitu vyšetřování provedeného ruskými orgány krátce po leteckém neštěstí. Druhým chráněným zájmem je soukromý a rodinný život pozůstalých a příbuzných obětí, kteří nesouhlasili s

nařízením exhumace. Případ již ve stížnosti nadnáší řadu zajímavých právních otázek.

Jelikož strany řízení se shodovaly na tom, že nařízení exhumace představovalo zásah do práv stěžovatelek – manželek zesnulých obětí, předmětem přezkumu se stala zákonnost, nezbytnost a proporcionalita tohoto zásahu ve smyslu čl. 8 odst. 2, přičemž Soud se zabýval první ze zmíněných podmínek. Jádrem posuzování legality zásahu do práv stěžovatelek coby třetích osob se přitom stala skutečnost, že nařízení exhumace státním zástupcem, ač proběhlo na zákonném základě, nebylo ošetřeno možností podání opravného prostředku, který by vykonání exhumace zabránil. Ve vztahu k povinnostem podle čl. 2 Úmluvy proto ESLP zdůraznil, že i za takových okolností (tedy povinnost uskutečnit účinné vyšetřování) musí vnitrostátní legislativa zajistit rovnováhu mezi procesní pozitivní povinností státu a ochranou zájmů a cílů rodinných příslušníků zesulé osoby. Pokud se státům nepodaří takovou rovnováhu zachovat, právní úpravu nelze považovat za souladnou se zákonem ve smyslu judikatury a čl. 8 (srov. i GERARDS, Janneke. *General Principles of the European Convention on Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press 2019).

Soud dále konstatoval, že nedostatek mechanismů na přezkum střetu těchto zájmů vedl k tomu, že stěžovatelky byly zbaveny minimálního stupně ochrany, na kterou měly nárok v rámci práva na ochranu soukromého a rodinného života. Nutno říci, rozsudek vyvolává jisté otázky také v českém právním prostředí. Otázku povinnosti nařídít exhumaci mrtvoly upravuje ustanovení § 115 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu. Ten stanoví, že: „Exhumaci mrtvoly může nařídít předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce.“ Nařízení takového úkonu probíhá formou příkazu (srov. § 119), což i ve světle § 141 a násl. znamená, že zde nepřichází v úvahu opravný prostředek ve formě stížnosti, jak by tomu bylo v případě, pokud by předseda senátu nebo státní zástupce rozhodoval usnesením (srov. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád, I., II., III. 7. vydání*. Praha: C. H. Beck 2013, s. 1642 nebo DRAŠTÍK, A., FENYK, J. a kol. *Trestní řád – Komentář*. Wolters Kluwer, 2017).

Česká právní úprava je tak velmi podobná polské, kdy trestní řád explicitně povoluje přezkum příkazu soudce nebo státního zástupce v některých typových věcech, jako je odposlech a záznam telekomunikačního provozu (§ 88 a § 314l), nicméně neobsahuje explicitní úpravu přezkumu příkazu nařizujícího exhumaci mrtvoly. Ustanovení § 141 upravuje opravné prostředky proti usnesení, nicméně i komentář k trestnímu řádu opakovaně zdůrazňuje, že o exhumaci mrtvoly nemá soudce ani státní zástupce rozhodovat usnesením. Navíc § 141 a § 142 ani nepočítají s tím, že by stížnost mohly podat příbuzné osoby oběti. V rámci přípravného řízení existuje institut žádosti o přezkoumání postupu státního zástupce a policejního orgánu, který však jednak nedopadá na příkaz vydaný soudcem, a zároveň vymezuje jako oprávněnou osobu pouze poškozeného a osobu, proti které se trestní řízení vede. I Ústavní soud v minulosti opakovaně zdůraznil, že: „Dosažení účelu objasňování trestných činů a potrestání jejich pachatelů v trestním řízení je v demokratickém ústavním řádu pravidelně spjato s řadou nezbytných zásahů do osobnostních práv jiných osob než podezřelého, respektive obviněného. Příkladem je možnost nařízení prohlídky a pitvy mrtvoly a její exhumace (§ 115 tr. řádu) ve vazbě na osobnostní práva...“ Avšak zdůraznil, že proto vyžaduje metodu proporcionality a zvažování minimalizace omezení jednoho v kolizi stojícího základního práva a svobody, respektive veřejného dobra (nálezný Ústavního soudu nálezný III. ÚS 256/01 ze dne 21. 3. 2002 a usnesení Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 625/01 ze dne 27. 8. 2002). Stojí proto za zamyšlení, co současný judikát ESLP znamená pro trestní řád, který prozatím explicitně nepředpokládá potřebu ochrany zájmů pozůstalých u nařizování pitvy či exhumace.

SKUTKOVÝ STAV

(1-8) Stěžovatelky, polské občanky Ewa Maria Solska (první stěžovatelka) a Malgorzata Ewa Rybicka (druhá stěžovatelka), tvrdily u Evropského soudu pro lidská práva, že exhumací pozůstatků jejich manželů došlo k porušení čl. 8 Úmluvy. Dne 10. dubna 2010 došlo k pádu letadla Polské letecké jednotky, na jehož palubě byla delegace vysokých představitelů státu v čele s prezidentem republiky,

která se měla účastnit ceremonie při příležitosti připomenutí 70. výročí masakru v Katyni. Letadlo havarovalo v okolí Smolenského aerodromu, přičemž zahynulo všech devadesát šest členů posádky. Manželé stěžovatelek byli pan Leszek Solski, aktivista za Asociaci katyňských rodin, a pan Arkadiusz Rybicki, poslanec parlamentu. Dne 20. července 2011 zveřejnila komise pro vyšetřování státních leteckých neštěstí zprávu o pádu letadla, která vyloučila, že nehoda mohla být důsledkem exploze na palubě letadla. Závěr zprávy podpořil předchozí zjištění ruské mezistátní vyšetřovací komise. Zvláštní parlamentní vyšetřovací skupina však dospěla k odlišným závěrům.

(9-39) Dne 10. dubna 2010 bylo zahájeno vyšetřování nehody krajským vojenským státním zastupitelstvím ve Varšavě, v rámci něhož bylo následně zorganizované setkání s rodinnými příslušníky obětí za účelem vysvětlení nezbytnosti provést exhumaci a pitvy obětí. První stěžovatelka, paní Solska, se setkání účastnila, nicméně tvrdila, že státní zástupce dovolil mluvit pouze rodinám, které rozhodnutí o exhumaci podporovaly. Druhá stěžovatelka se setkání vůbec nezúčastnila. Státní zástupce rozhodl o jmenování týmu mezinárodních a národních forenzních expertů, kteří měli provést pitvy 83 obětí nehody, jelikož zpochybnil závěry a preciznost předchozí práce ruských vyšetřovatelů, kteří provedli pitvu a identifikaci těl obětí bezprostředně po pádu letadla. Exhumace a pitvy probíhaly od srpna 2011. Výsledky potvrdily, že ruští experti nezaznamenali řádně zranění obětí a u 6 z 9 exhumovaných těl nesprávně oběti identifikovali. Na základě toho státní zástupce shledal, že pochybnosti o identifikaci obětí přetrvávají.

V říjnu 2016 se obě stěžovatelky obrátily na ministra spravedlnosti a nejvyššího státního zástupce, a v dopisech protestovaly proti exhumaci těl svých manželů. Zejména druhá stěžovatelka tvrdila, že její manžel byl správně identifikován, jelikož se sama účastnila identifikace prováděné Moskevským forenzním institutem a tělo svého manžela viděla. Nejvyšší státní zástupce obě stížnosti odmítl. Dne 12. října 2016 druhá stěžovatelka, paní Rybicka, napsala dopis ministru spravedlnosti a nejvyššímu státnímu zástupci, kde protestovala proti exhumaci těla svého manžela. Obě stížnosti byly odmítnuty jako nepřípustné. Stěžovatelky se proto obrátily na Krajský soud ve Varšavě, kde tvrdily, že rozhodnutí státního zástupce je v rozporu s Ústavou, Úmluvou a trestním řádem. V rozhodnutí VII Kp 17/17 z 3. 4. 2017 se varšavský Krajský soud obrátil na Ústavní soud s otázkou na přezkum ústavnosti čl. 210 trestního řádu, který neumožňoval soudní přezkum rozhodnutí státního zástupce o exhumaci těla. V době rozhodování obou stížností řízení u Ústavního soudu stále probíhalo. Exhumace těl manželů stěžovatelek byla s ohledem na rozhodnutí státního zástupce naplánována na 14. a 16. května 2018. Stěžovatelky se proti nařízení stanovení data exhumace odvolaly.

(40-52). Stěžovatelky usilovaly o opravný prostředek a zabránění exhumace také u civilních soudů, nicméně neúspěšně, přičemž poukázaly na to, že proti nařízení exhumace státním zástupcem neexistuje odvolání. I kdyby taková úprava byla neústavní, rozhodnutí státního zástupce nebude nezákonným.

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

1. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 10 ODSŤ. 1 ÚMLUVY
2. Stěžovatelky tvrdily, že exhumací pozůstatků jejich manželů bez jejich souhlasu a za neexistence přezkumu rozhodnutí státního zástupce došlo k svévolnému zásahu do jejich práv chráněných čl. 8 Úmluvy, který stanoví:

„1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.

2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

3. K přijatelnosti
4. Tvrzení vlády
5. Vláda vznesla předběžnou námitku nevyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků. Podle ní bylo předložení stížnosti předčasné, jelikož řízení u vnitrostátního soudu bylo přerušeno do doby rozhodnutí Ústavního soudu o právní otázce předložené Krajským soudem ve Varšavě dne 3. 4. 2017.

(...)

57. Vnitrostátní soud - poté, co identifikoval nejistotu co do souladu čl. 210 trestního řádu s Ústavou a s Úmluvou - neměl jinou alternativu než postupovat podle čl. 193 Ústavy a předložit právní otázku Ústavnímu soudu. (...). Tento průběh mohl být stěžovatelkami rozumně očekáván, nebo alespoň zvažován, jelikož ony samy navrhovaly přezkum ústavnosti dotčeného ustanovení. Pokud by stěžovatelky (...) vyčkaly rozhodnutí Ústavního soudu, nelze vyloučit, že by jejich tvrzení byla akceptována a získaly by přiměřené odškodnění. Místo toho stěžovatelky podaly své stížnosti okamžitě poté, co Krajský soud ve Varšavě předložil svou právní otázku.
58. K tvrzení stěžovatelek, že Krajský soud měl přímo aplikovat relevantní ustanovení Ústavy, vláda uvedla, že taková možnost přichází v úvahu jedině tehdy, když Ústavní soud deklaroval neústavnost zákonného základu pro rozhodnutí.

(...)

60. Vláda také odkázala na judikaturu Soudu, podle které žádost o přezkum ústavnosti zákonného ustanovení a jeho souladu s ustanovením vyšší právní síly - zde v pravomoci Ústavního soudu - byla požadovaná po stěžovatelkách, pokud napadaly zákon jako rozporný s Úmluvou (citovaly Liepajnieks proti Lotyšsku, č. 37586/06, rozhodnutí ze dne 2. 11. 2010, a Grišankova and Grišankov proti Lotyšsku, č. 36117/02, rozhodnutí ze dne 13. 2. 2003). Pokud by Ústavní soud shledal napadané ustanovení trestního řádu neústavním, vnitrostátní soud by pak měl možnost přezkoumat mimořádný opravný prostředek podaný stěžovatelkami.
61. Tvrzení stěžovatelek

(...)

63. (...) [S]těžovatelky zdůraznily, že ani rozsudek Ústavního soudu, ani Krajského soudu ve Varšavě nemohly zastavit výkon rozhodnutí státního zástupce. Ve skutečnosti byla exhumace těl provedena 14. a 16. 5. 2018 nečekaje na závěr řízení u Ústavního soudu. (...) Jediné odškodnění, které tak mohly získat, po letech řízení u Ústavního a Krajského soudu, by bylo morální zadostiučinění z potvrzení, že exhumace byla protiprávní (...). Stěžovatelky byly proto přesvědčené, že jediným opravným prostředkem, který by šlo považovat za účinný v jejich případě, by byl zvláštní opravný prostředek s odkladným účinkem proti rozhodnutí státního zástupce o exhumaci těl.

(...)

3. Hodnocení soudu
4. Soud připomněl, že podle čl. 35 odst. 1 se může zabývat pouze věcmi, kde byly vyčerpány všechny vnitrostátní opravné prostředky. Stěžovatelky musely dát vnitrostátnímu soudu možnost, jak bylo zamýšleno smluvními státy, zabránit nebo napravit tvrzené porušení práva. Toto pravidlo je založeno na předpokladu - odrážejícím se v čl. 13 Úmluvy, s nímž je úzce spojeno -, že vnitrostátní právní řád nabízí účinný prostředek nápravy tvrzeného porušení práv zaručených jednotlivci Úmluvou. Jedinými prostředky nápravy, jejichž vyčerpání čl. 35 odst. 1 vyžaduje, jsou ty, které mají vztah k tvrzenému porušení a které jsou dostupné a dostačující.

Existence takových opravných prostředků musí být dostatečně jistá nejen v teorii, ale i v praxi, jinak nesplňují požadavky dostupnosti a účinnosti: je na členském státu prokázat, že tyto podmínky byly naplněné (srov. mj. Vučković a další proti Srbsku, č. 17153/11, rozsudek velkého senátu ze dne 25. 3. 2014, odst. 69-77, a Parrillo proti Itálii, č. 46470/11, rozsudek velkého senátu ze dne 27. 8. 2015, odst. 87, ECHR 2015).

67-68. V projednávané věci ve vztahu k řízení u Ústavního soudu vláda tvrdila, že stížnosti stěžovatelek byly předčasné (...). Soud připomíná, že postoupení právní otázky [Ústavnímu soudu] nemělo na výkon rozhodnutí státního zástupce, kterým byla nařízena exhumace pozůstatků manželů stěžovatelek, žádný vliv. Obzvláště nevedlo k zastavení rozhodnutí státního zástupce ve vztahu ke stěžovatelkám. Postoupení právní otázky zastavilo pouze přezkum zvláštního opravného prostředku u Krajského soudu ve Varšavě. Exhumace byly provedeny bez ohledu na probíhající řízení u Ústavního soudu.

69. Soud proto shledal, že stěžovatelky prokázaly, že opravný prostředek navržený vládou byl ve skutečnosti nedostupný a nedostačující (...).
70. Soud proto uzavřel, že tato stížnost není zjevně nepřijatelná ve smyslu čl. 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy. Stejně tak není ani nepřipustná z jiného důvodu. Musí být proto prohlášena za přípustnou.
71. Ve věci samé
72. Tvrzení účastníků řízení
73. Stěžovatelky tvrdily, že mezi stranami není sporu o tom, že právo na respektování vzpomínky na zesnulého člena rodiny náleží do rámce čl. 8 odst. 1 Úmluvy. Tento závěr byl podpořen také ustálenou rozhodovací praxí Soudu ve věcech jako například Pannullo a Forte proti Francii (č. 37794/97, rozsudek ze dne 30. 10. 2001, ECHR 2001X); Estate of Kresten Filtenborg Mortensen proti Dánsku (č. 1338/03, rozhodnutí ze dne 15. 5. 2006, ECHR 2006V); Hadri-Vionnet proti Švýcarsku (č. 55525/00, rozsudek ze dne 14. 2. 2008); Girard proti Francii (č. 22590/04, rozsudek ze dne 30. 6. 2011) a Elberte proti Lotyšsku (č. 61243/08, rozsudek ze dne 13. 1. 2015, ECHR 2015). Na rozdíl od vlády však stěžovatelky věřily, že dotčené právo má být posuzováno jako součást práva na rodinný život, nikoliv soukromý život, jelikož je úzce propojeno se vztahy mezi rodinnými členy (...). Odkázaly na předchozí judikaturu, kde Soud rozhodl, že nejrůznější kroky státních orgánů týkající se pozůstatků osoby blízké stěžovateli zasahují do stěžovatelova práva na soukromý a rodinný život. Soud nicméně nikdy neposuzoval otázku exhumace proti vůli rodiny zesnulého. Stěžovatelky však nevidí důvod, proč by jejich případ měl být posuzován odlišně od výše uvedených rozsudků týkajících se vztahu mezi jednotlivci a pozůstatky jejich blízkých příbuzných.
74. Není pochybností, že exhumace provedená rozhodnutím státního zástupce dne 7. 10. 2016 představuje zásah do práva stěžovatelek respektovat vzpomínku na zesnulého člena rodiny, a proto i do jejich práva podle čl. 8 Úmluvy. (...)
75. Stěžovatelky tvrdily, že zásah do jejich práv neproběhl „v souladu se zákonem“. Rozhodnutí státního zástupce ze 7. 10. 2016 mělo zákonný základ ve vnitrostátním předpisu, konkrétně v trestním řádu, nicméně samotná existence zákona není dostatečná pro naplnění požadavku legality, jelikož zákon musí naplnit jisté kvalitativní požadavky.
76. Ustanovení trestního řádu aplikovatelná v projednávané věci neposkytovaly záruky proti svévolnosti. Zvláště nedovolovaly členu rodiny zesnulého odvolat se proti nařízení exhumace u nezávislého soudu. Vnitrostátní právo navíc ani nepožadovalo, aby státní zástupce bral v potaz pocity a přání rodiny zesulé osoby. V důsledku toho měl státní zástupce pravomoc konat takovým způsobem, který představoval vážný a zcela svévolný zásah do soukromého a rodinného života jednotlivců. Stěžovatelky poukázaly na to, že trestní řád připouštěl odvolání k soudu proti některým rozhodnutím vydaným státním zástupcem v průběhu vyšetřování. Tato se týkala zejména rozhodnutí nařizujících prohledání, odposlech, nahrávání telefonních

konverzací a předběžných opatření (...). Bylo by těžké odůvodnit, proč tyto typy rozhodnutí státního zástupce mohou být napraveny v soudním přezkumu (...), zatímco pravomoc nařít exhumaci „musí být zcela svévolná“.

77. Stěžovatelky souhlasily, že zásah, s cílem objasnit důvody havárie, sledoval legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných, národní a veřejné bezpečnosti.
78. Stěžovatelky také uznaly, že vyšetřování okolností nehody bylo obzvláště důležité pro celou zemi. Přesto měly pochybnosti, že právě exhumace těl jejich manželů byla nezbytná ve smyslu čl. 8 odst. 2.
79. Poprvé, nebylo nezbytné nařít exhumaci pozůstatků všech obětí jedním rozhodnutím za účelem ověření hypotézy, že pád letadla byl způsoben výbuchem. Státní zástupce mohl prvně nařít exhumaci těl obětí, jejichž rodiny neprotestovaly. Pokud by výsledky takového nařízení byly nepřesvědčivé, pak by exhumace dalších těl byla odůvodněná. Podruhé, exhumace pozůstatků těl všech obětí byla nemožná, jelikož čtyři z těl byla zpopelněna. Potřetí, s ohledem na potřebu řádně identifikovat oběti, ani státní zástupce, ani vláda neposkytly žádný důkaz nasvědčující tomu, že manželé stěžovatelek mohly být nesprávně identifikovány. Počtvrté, rozhodnutí státního zástupce bylo vydáno více než šest let po nehodě. Polské orgány již měly možnost přezkoumat těla obětí bezprostředně poté, co byly repatriovány do Polska a před pohřby, nicméně neudělaly tak. Nutit stěžovatelky znovu prožívat trauma z 10. 4. 2010 po tolika letech, pouze proto, aby se napravila nečinnost státních orgánů, vyžadovalo zvláště přesvědčivé důvody. Stěžovatelky nesouhlasily s vládou, že rozsudek Tagayeva a další proti Rusku (č. 26562/07 a další, rozsudek ze dne 13. 4. 2017) se vztahuje na jejich případ, jelikož ve věci Tagayeva rodiny obětí požadovaly po státu, aby provedl exhumace, zatímco v této věci exhumacím stěžovatelky konstantně oponovaly.
80. Pokud jde o identifikaci těl, první stěžovatelka zdůraznila, že se sama účastnila identifikace těla svého manžela v Moskvě. Byla přítomná při tom, když tělo jejího manžela bylo uloženo do rakve a umístěné do auta, které jej dopravilo na letiště. Díky lékařské praxi neměla o identifikaci manžela žádné pochybnosti. Druhá stěžovatelka se nezúčastnila identifikace manželova těla. Jeho tělo bylo identifikováno v Moskvě tehdejším ministrem zdravotnictví, který byl léta přítelem pana Rybicki.

(...)

82-83. S ohledem na citlivost otázky, jakou je exhumace těla blízkého příbuzného, pouze soudní přezkum mohl zaručit řádné zvážení proti sobě stojících zájmů (...). [Jeho nedostatek] je zarážející zejména s ohledem na čas, který uplynul mezi nehodou a rozhodnutím státního zástupce. Nešlo o urgentní situaci, kde by i nejmenší zpoždění mohlo způsobit neodčinitelnou škodu na vyšetřování. Z toho důvodu je chybný proces rozhodování neomluvitelný.

(...)

2. Tvrzení vlády

3. Co se týče požadavku zákonnosti, vláda zdůraznila, že rozhodnutí ze dne 7. 10. 2016 bylo založené na jasném a dostupném zákonu, trestním řádu, který jej výslovně vyžadoval (...). Jelikož se jednalo o velký počet obětí, exhumace pouze některých těl by mohla být vnímána jako diskriminační, zvláště jelikož příčiny úmrtí obětí mohly být odlišné. (...).
4. Zásah do práv stěžovatelek byl nezbytný v demokratické společnosti. Vláda odkázala na procesní povinnosti plynoucí z čl. 2 Úmluvy, který vyžaduje, aby stát provedl účinné vyšetřování úmrtí osoby. Státní orgány, které provádějí vyšetřování, musí podniknout všechny rozumné kroky za účelem řádného vyšetření domnělého zločinu. S odkazem na věc Tagayeva a další proti Rusku (cit. výše) vláda zdůraznila, že pochybení provést pitvy na všech obětech mohlo vést k porušení čl. 2.

(...)

3. Hodnocení Soudu
4. a) Použití článku 8
5. Vláda nerozporovala, že právo stěžovatelek respektovat vzpomínku na zesnulé členy jejich rodiny spadá pod ochranu čl. 8 odst. 1.
6. Stěžovatelky souhlasily s použitelností čl. 8 odst. 1, nicméně tvrdily, v rozporu s vládou, že právo respektovat vzpomínku na zesnulého příbuzného by mělo být posuzováno jako součást rodinného života.
7. Projednávaný případ tak nastoluje otázku použitelnosti čl. 8 odst. 1 na exhumaci zesulé osoby proti vůli členů rodiny v kontextu trestního řízení. Soud se ještě takovou otázkou ve své judikatuře nezabýval.
8. Soud shledal, že v kontextu výkonu čl. 8 práva týkající se rodinného a soukromého života patří zejména ke vztahům mezi živými osobami. Nelze však vyloučit možnost, že respekt k rodinnému a soukromému životu přesahuje za jistých okolností také do vztahů po smrti (srov. Jones proti Spojenému království, č. 42639/04, rozhodnutí ze dne 13. 9. 2005).
9. V případech Pannullo a Forte (cit. výše, § 35–36) a Girard (cit. výše, § 107) Soud uznal, že nadměrné prodlení v navrácení těla dítěte rodičům pro pohřeb nebo v navrácení tělesných vzorků po ukončení trestního řízení může představovat zásah do „soukromého života“ i do „rodinného života“ pozůstalých rodinných příslušníků. Ve věci Płoski proti Polsku (č. 26761/95, rozsudek ze dne 12. 11. 2002, § 32) odmítnutí dovolit stěžovateli, vězni, aby se zúčastnil pohřbu svých blízkých, představovalo zásah do práva na respektování soukromého a rodinného života. Ve věci Elli Poluhas Dödsbo proti Švédsku (č. 61564/00, rozsudek ze dne 17. 1. 2006, § 24, ECHR 2006-I) Soud shledal, že odmítnutí přesunu urny obsahující popel stěžovatelčina manžela může také spadat do rozmezí čl. 8, nicméně bez upřesnění, zda se zásah vztahuje ke konceptu soukromého života nebo rodinného života. Ve věci Hadri-Vionnet (cit. výše, § 52) Soud rozhodl, že možnost stěžovatelky účastnit se pohřbu svého dítěte, které se narodilo mrtvé, společně se zařízením souvisejícího obřadu, také spadá pod čl. 8. Ve věci Sabanchiyeva a další proti Rusku (č. 38450/05, rozsudek ze dne 6. 6. 2013, § 122–23, ECHR 2013) Soud přijal, že odmítnutí vrátit těla příbuzných stěžovatelky, domnělých teroristů, a jejich pohřbení na neznámém místě, vedlo k zásahu do „soukromého života“ a „rodinného života“ příbuzných. Ve věcech Petrova proti Lotyšsku (č. 4605/05, rozsudek ze dne 24. 6. 2014, § 77) a Elberte (cit. výše, § 89) Soud shledal, že odebrání orgánů a tkáně zesnulého příbuzného bez souhlasu spadá do rámce „soukromého života“ pozůstalé rodiny. Ve věci Lozovyie proti Rusku (č. 4587/09, rozsudek ze dne 24. 4. 2018, § 34) Soud shledal, že právo stěžovatelů na respektování jejich soukromého a rodinného života bylo ovlivněno pochybením státu informovat je o smrti syna předtím, než byl pohřben.
10. Výše zmíněná judikatura demonstruje, že jisté otázky vztahující se ke způsobu, jakým je nakládáno s tělem zesulé osoby, stejně jako otázky týkající se možnosti pozůstalého účastnit se pohřbu a rozloučit se u hrobu, spadají do rozsahu práva na respektování rodinného nebo soukromého života podle čl. 8.
11. Stěžovatelky se v projednávané věci spoléhaly na své právo respektovat památku zesnulého příbuzného (kult osoby zmarlej), které bylo podle nich úzce propojené se vztahy mezi členy rodiny. Soud připomíná, že toto právo je garantováno vnitrostátním zákonem jako osobnostní právo chráněné občanským zákoníkem. Je na pozůstalých členech rodiny zesulé osoby a dalších příbuzných, inter alia, aby zorganizovaly pohřeb a uctily si památku zesnulého příbuzného u jeho nebo jejího hrobu (srov. odst. 49–51 výše).
12. S ohledem na judikaturu týkající se pozůstalých členů rodiny a výše uvedené skutečnosti Soud konstatoval, že okolnosti projednávaného případu spadají do rozsahu práva na ochranu soukromého a rodinného života.
13. b) Zda došlo k zásahu

14. Stěžovatelky tvrdily, že exhumace uskutečněné na základě rozhodnutí státního zástupce ze 7. 10. 2016 představují zásah do jejich čl. 8 zaručených práv. Vláda vyjádřila jisté pochybnosti, zda rozhodnutí samo o sobě představovalo zásah. [Strany řízení] se nicméně shodly, že rozhodnutí ze 7. 10. 2016 určilo exhumaci. Pozůstatky manželů stěžovatelek byly exhumovány dne 14. a 16. 5. 2018.
15. Soud se domnívá, že exhumace pozůstatků zesnulých manželů stěžovatelek provedené přes jejich námitky mohou být považovány za narušující oblast jejich vztahů takovým způsobem a do takové míry, že představují zásah do jejich práva na respektování soukromého a rodinného života.
16. c) Byl zásah odůvodněn?
17. Zásah, který může být odůvodněný ve smyslu čl. 8 odst. 2 Úmluvy, musí být v souladu se zákonem, sledovat legitimní cíl a být nezbytný v demokratické společnosti (srov. *Pretty* proti Spojenému království, č. 2346/02, rozsudek ze dne 29. 4. 2002, § 68, ECHR 2002-III; a *Glass* proti Spojenému království, č. 61827/00, rozsudek ze dne 9. 3. 2004, § 73, ECHR 2004-II).

(i) V souladu se zákonem

112. Soud na základě své ustálené rozhodovací praxe poznamenal, že spojení „v souladu se zákonem“ vyžaduje, aby tvrzené porušení mělo základ ve vnitrostátním zákonu a také bylo slučitelné s principy právního státu (srov. *Halford* proti Spojenému království, 25. 6. 1997, § 49), který je výslovně zmíněn v preambuli Úmluvy a je neoddělitelnou součástí předmětu a cílů čl. 8. Zákon musí být přiměřeně dostupný a předvídatelný, tedy formulovaný s dostatečnou přesností, aby umožnil jednotlivci, pokud je nutno s vhodnou radou, regulovat své jednání. Aby vnitrostátní zákon naplnil tyto požadavky, musí zajistit dostatečnou ochranu proti svévolnosti a také jednoznačně a zřetelně určit rozsah diskrece příslušných orgánů a způsob, jakým ji budou vykonávat (srov. *Malone* proti Spojenému království, rozsudek ze dne 2. 8. 1984, § 66–68, *Amann* proti Švýcarsku, č. 27798/95, rozsudek velkého senátu ze dne 16. 2. 2000, § 56, ECHR 2000-II; *Rotaru* proti Rumunsku, č. 28341/95, rozsudek velkého senátu ze dne 4. 5. 2000, § 55, ECHR 2000-V a S.; a *Marper* proti Spojenému království, č. 30562/04 a 30566/04, rozsudek velkého senátu ze dne 4. 12. 2008, § 95, ECHR 2008).
113. Zásah do práva respektovat soukromý a rodinný život musí být proto založený na „zákoně“, který garantuje řádné záruky proti svévoli. Záruky musí existovat, aby zajistily, že diskrece přenechána výkonné moci je vykonávána v souladu se zákonem a bez zneužití moci (srov. *mutatis mutandis*, *Polyakova* a další proti Rusku, č. 35090/09 a další, rozsudek ze dne 7. 3. 2017, § 91). Článek 8 vyžaduje, aby záruky alespoň do jisté míry odpovídaly povaze a rozsahu předmětného zásahu (srov. *Al-Nashif* proti Bulharsku, č. 50963/99, rozsudek ze dne 20. 6. 2002, § 121; *P. G. a J. H.* proti Spojenému království, č. 44787/98, rozsudek ze dne 25. 9. 2001, § 46, ECHR 2001-IX; a *C. G. a další* proti Bulharsku, č. 1365/07, rozsudek ze dne 24. 4. 2008, § 45). V řadě případů týkajících se stížnosti podle čl. 8 Soud konstatoval, že řádné zákonné záruky proti svévoli vyžadují připuštění soudního nebo jiného nezávislého přezkumu zásahu týkajícího se jednotlivce (srov. *Rotaru*, cit. výše, § 59; *C. G. a další* proti Bulharsku, cit. výše, § 40; *Varga*, cit. výše, § 73; *Heino* proti Finsku, č. 56720/09, § rozsudek ze dne 15. 2. 2011, § 45; *X* proti Finsku, cit. výše, § 220–21; a *Polyakova* a další, cit. výše, § 11617).
114. Soud musí proto přezkoumat „kvalitu“ zákonných pravidel vztahujících se na případ stěžovatelek.
115. Soud poznamenal, že státní zástupce v rozhodnutí ze dne 7. 10. 2016 nařídil provedení pitvy na tělech osmdesáti tří obětí nehody (včetně manželů stěžovatelek) podle čl. 109 odst. 1 trestního řádu. Dále nařídil, aby za účelem provedení pitev byla těla obětí exhumována podle čl. 210 trestního řádu.
116. Soud shledal, že stěžovatelky rozporovaly kvalitu čl. 210 trestního řádu, který představuje právní základ rozhodnutí státního zástupce, kterým byla nařízená exhumace. Poukazovaly

především na skutečnost, že nemohly napadnout rozhodnutí státního zástupce v tak citlivé otázce před soudem. Podle jejich pohledu pouze soudní přezkum mohl zaručit, aby konflikt dotčených zájmů byl řádně vyvážen. Vláda tvrdila, že zákonný základ exhumace byl plně slučitelný s existující judikaturou a jejími požadavky.

117. Soud shledal, že obě strany souhlasily, že trestní řád poskytuje zákonný základ exhumace. Soud je proto spokojen s tím, že tvrzený zásah má zákonný základ v polském právu, a to v čl. 210 trestního řádu.
118. Pokud jde o kvalitu zákona, Soud zjistil, že v projednávaném případě se týká povinností, které státu ukládá Úmluva, a které mohou být v rozporu. Na jedné straně čl. 2 Úmluvy obsahuje procesní povinnost provést účinné vyšetřování tvrzených porušení ve své substantivní části (srov., mimo jiné, Mustafa Tunç a Fecire Tunç proti Turecku, č. 24014/05, rozsudek velkého senátu ze dne 14. 4. 2015, § 169-82 a Armani Da Silva proti Spojenému království, č. 5878/08, rozsudek velkého senátu ze dne 30. 3. 2016, § 229-39). Tvrzený nedostatek účinného vyšetřování domnělého porušení substantivní části čl. 2 může vyvolat odpovědnost smluvní strany [Úmluvy].
119. Na druhé straně, při provedení účinného vyšetřování mají státní orgány povinnost chránit právo na respektování soukromého a rodinného života podle čl. 8 Úmluvy. V podání vlády bylo uvedeno, že požadavek účinného vyšetřování udělal nezbytným jistý zásah do práva stěžovatelek respektovat jejich soukromý a rodinný život.
120. Aby bylo vyšetřování „účinné“, jak je slovo vnímáno ve smyslu čl. 2 Úmluvy, musí být v první řadě přiměřené. To znamená, inter alia, že státní orgány musí podniknout jakkoliv rozumné kroky, které mohou, aby zajistily důkazy týkající se dané události, včetně svědeckých výpovědí, forenzních důkazů, a pokud je to vhodné, pitvy, která poskytne přesný a úplný záznam zranění a objektivní analýzu klinických zjištění, včetně příčiny smrti (srov. Armani Da Silva, cit. výše, § 233). Účinné vyšetřování může, za jistých okolností, vyžadovat exhumaci těl zesnulých (srov., mutatis mutandis, Agayeva a další, cit. výše, § 509).

Účinné vyšetřování může být dostupné rodině oběti v rozsahu nezbytném pro zaručení jejich legitimních zájmů (srov. Armani Da Silva, cit. výše, § 235). Způsob, jakým jsou tyto legitimní zájmy garantovány, se může lišit v závislosti na množství faktorů. V každém případě nástroje dostupné obětem v průběhu vyšetřování by neměly oslabit jeho účinnost.

121. Za těchto okolností Soud shledal, že státní orgány musí najít rovnováhu mezi požadavky účinného vyšetřování podle čl. 2 Úmluvy a ochranou práva na respektování soukromého a rodinného života stran vyšetřování a dalších dotčených osob. V případě stěžovatelek musí být požadavky účinnosti vyšetřování sloučeny v nejvyšším možném stupni s právem na respektování jejich soukromého a rodinného života. Mohou nastat okolnosti, za nichž je exhumace odůvodněná i přes nesouhlas rodiny.
122. Soud souhlasí s vládou, že vyšetřování v předmětné věci se týká události bezprecedentní důležitosti, která ovlivnila fungování celého státu. Stejně tak si je Soud vědom zájmu stěžovatelek zajistit, aby pozůstatky jejich zesnulých manželů byly respektovány.
123. Vláda tvrdila, že zákonodárce vyloučil možnost podat mimořádný opravný prostředek proti rozhodnutí státního zástupce, které nařídí exhumaci, jelikož jinak by schopnosti státního zástupce vést vyšetřování bránily početné námitky nespokojených stran. Soud nicméně konstatoval, že trestní řád nevyklučuje všechny soudní přezkumy výkonu pravomocí státního zástupce při vyšetřování. Jistá rozhodnutí státního zástupce v průběhu vyšetřování jsou změnitelná v soudním přezkumu. (...).
124. V projednávané věci státní zástupce nařídil exhumaci pozůstatků manželů stěžovatelek. Když vydával příkaz, státní zástupce neměl podle trestního řádu povinnost hodnotit, zda cíle vyšetřování mohly být dosaženy i jinými, méně omezujícími prostředky, a hodnotit možné dopady napadeného jednání na soukromý a rodinný život stěžovatelek. Navíc proti rozhodnutí

státního zástupce se nebylo možno odvolat k trestnímu soudu nebo dosáhnout jiný typ přezkumu u nezávislého tělesa.

125. Soud dále konstatuje, že stěžovatelky se pokoušely získat soudní příkaz u civilního soudu, který by zabránil státnímu zástupci uskutečnit exhumace. Civilní soudy nicméně jejich stížnosti odmítly, jelikož shledaly, že státní zástupce konal v rámci svých pravomocí podle ustanovení trestního řádu. Civilní soudy nepřezkoumaly nezbytnost napadaného jednání ani nezhodnotily, jaký zásah bude plynout z rozhodnutí státního zástupce do zájmů stěžovatelek podle čl. 8 Úmluvy (srov. odst. 41–42 výše).
126. S ohledem na výše uvedené úvahy Soud uzavřel, že polské právo neposkytuje dostatečné záruky proti svévoli s ohledem na rozhodnutí státního zástupce nařizujícího exhumaci. Vnitrostátní zákon neposkytuje mechanismus na přezkum proporcionality omezení práv osob dotčených rozhodnutím státního zástupce podle čl. 8 (srov. Polyakova a další, cit. výše, § 99 a 101). Stěžovatelky proto byly zbaveny minimálního stupně ochrany, na kterou měly nárok.
127. Soud rovněž shledal, že nemůže být určeno, zda předmětný zásah byl „v souladu se zákonem“, jak vyžaduje čl. 8 odst. 2 Úmluvy.
128. Proto došlo k porušení čl. 8 Úmluvy.

(ii) Legitimní cíl a nezbytnost zásahu

129. S ohledem na výše uvedený závěr Soud nepovažuje za nezbytné přezkoumat soulad dalších požadavků čl. 8 odst. 2 (srov. například Kopp proti Švýcarsku, rozsudek z 25. 3. 1998, § 76, Reports 1998-II).

(...)

VÝROK

Za těchto okolností Soud jednomyslně

1. Rozhoduje o spojení stížností;
2. Prohlašuje stížnosti za přijatelné;
3. Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy;
4. Rozhoduje, že není potřeba zkoumat samostatně stížnost podle čl. 13 Úmluvy;
5. Rozhoduje, že
6. a) žalovaný stát má zaplatit každému ze stěžovatelů ve lhůtě do tří měsíců ode dne, kdy rozsudek nadobude právní moci podle čl. 44 odst. 2 Úmluvy, částku 16 000 eur, a dále jakoukoliv daň, která může být stěžovatelům započtena, jako náhradu nemajetkové újmy (...);
7. b) od uplynutí výše uvedené lhůty až do zaplacení bude stanovená částka navyšována o prostý úrok se sazbou rovnající se mezní zápůjční sazbě Evropské centrální banky platné v tomto období, zvýšené o tři procentní body;
8. Odmítá stížnost na spravedlivé zadostiučinění ve zbývajících částech.

ODDĚLENÉ STANOVISKO SOUDCE TIMA EICKE

(1–4) Soudce Eicke v souhlasném stanovisku považoval za nutné zdůraznit, že případ představuje bezprecedentní událost v polské historii, která správně volala po zdrženlivém přístupu a vyjádření se k námitkám stěžovatelek pouze v nezbytném rozsahu. Soudce Eicke se shodoval se závěrem Soudu, že jelikož nařízení exhumace některých obětí nebylo v souladu se zákonem ve smyslu čl. 8 odst. 2 Úmluvy, nebylo dále potřebné posuzovat, zda byla exhumace nezbytná v demokratické společnosti, nebo zda byla přiměřená. Nicméně, soudce nesouhlasil s tím, jak se Soud vypořádal s námitkou polské vlády ohledně povinností státu vést účinné vyšetřování ve smyslu čl. 2 Úmluvy.

(5-17) Ačkoliv vláda ve svém vyjádření poukázala na možné vyvažování zájmů a povinností plynoucích z čl. 8 a čl. 2, čl. 2 nebyl předmětem stížnosti a neměl se proto stát předmětem argumentace. Ve světle zásady subsidiarity, a obzvláště citlivého charakteru daných stížností se soudce Eicke domníval, že závěry Soudu k čl. 2 a polskému vyšetřování byly nadbytečné a nevhodné. Letecká tragédie se odehrála na území Ruska, povinnost provést účinné vyšetřování ve smyslu čl. 2 tak dopadala na tamní úřady. Navíc, poměrování zájmů chráněných čl. 2 a 8 by přišlo v úvahu nikoliv při přezkumu zákonnosti, ale pouze při posuzování, zda byl zásah do práv chráněných čl. 8 odst. 1 „nezbytný v demokratické společnosti“. Odstavce 121 a 122, kde se Soud čl. 2 zabýval, tak podle Soudu riskují špatnou interpretaci a chybné porozumění, jelikož nejsou doprovázeny detailnější analýzou a příliš úzce stavějí na výlučném odkazu potřeby, aby vyšetřování podle čl. 2 bylo účinné (přičemž to není jediný aspekt pozitivního závazku podle čl. 2). Soud nerozhodoval o otázce, zda je pitva nezbytná pro vyšetřování a zda čl. 8 poskytuje rodinným příslušníkům bezpodmínečné právo zabránit státním orgánům, aby ji provedly. Naopak, soudce upozornil, že podobná otázka by ještě mohla před polskými soudy vyvstat v budoucnu, v závislosti na výsledku předběžné otázky podané k Ústavnímu soudu.

(Zpracovala Katarína Šipulová, MSt., PhD.)